

UNA DEFENSA DE LA LLENGUA I DE LA LITERATURA CATALANES DE LA DARRERIA DEL SEGLE XVIII

I

EL MANUSCRIT

Aquesta defensa de la llengua i de la literatura catalanes que publiquem, intitulada *Sobre la lengua catalana*, és — com es desprèn ben clarament del seu contingut — el discurs d'entrada a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona que, el dia 8 de febrer de l'any 1792, pronuncià el magistrat Antoni Francesc de Tudó. Ocupa els fols. 105-111^v del manuscrit núm. 2.029, *Papeles varios*, de la Biblioteca Universitària de Barcelona, un dels que han estat classificats darrerament, i del qual hom ignora la procedència.

Aquests set fulls, en foli, estan escrits amb molta cura. Sembla, doncs, que es tracta de la còpia o redacció definitiva del text, és a dir, la que fou utilitzada a l'acte solemne de la lectura. A la transcripció hem variat la puntuació d'acord amb els criteris actuals i hem modernitzat l'ortografia.

Com a dada complementària, donem notícia que els fols. 113-114^v del mateix manuscrit corresponen a un autògraf, ple d'esmenes i de notes marginals, d'Antoni de Bastero, sobre el nom de la llengua catalana i que té per títol *Cómo la llaman nuestros escritores antiguos catalanes*.

II

L'AUTOR

No hem fet cap recerca sobre la identitat i les activitats d'Antoni Francesc de Tudó. N'existeixen, però, algunes dades. Pels resums de les actes de l'Acadèmia fets per Joaquim Miret i Sans, sabem que era magistrat de la Reial Audiència, que a la sessió del 24 de desembre de 1791 fou presentada la seva sollicitud d'entrada, tot al·legant que havia aplegat una bona col·lecció de vocables catalans que podrien ésser útils per a la

confecció del diccionari que la institució projectava de fer,¹ i que a la de l'11 de gener de l'any següent fou elegit membre supernumerari amb opció a numerari tan bon punt es produís una vacant.² Miret i Sans, però, no consigna sessió acadèmica el dia 8 de febrer de 1792, data de la lectura del discurs, ni esmenta per res Tudó en les activitats posteriors de l'Acadèmia. Torres Amat, Elias de Molins i Carreras i Bulbena tampoc no ens en diuen res, d'aquest personatge. Només Corminas ofereix aquesta breu referència :

«TUDO Y DE PEAGUDA (D. Antonio Francisco), compuso la pieza dramática: *La mujer honrada*».³

Per una notícia del «Diario de Barcelona» sabem que l'any 1794 era majoral de la confraria de la Mare de Déu dels Dolors de l'església dels servites.^{3b}

Cal afegir a aquestes escasses dades la que ell mateix ens dóna en el discurs: que visqué quatre anys a Madrid, on procurà d'afavorir la llengua catalana :

«A este fin trabajé incesantemente en Madrid por espacio de cuatro años...»⁴

Val la pena també que esmentem que a mitjan segle XVIII existia a Barcelona un tal Jacint Tudó — potser pare o parent d'Antoni Francesc — que era alcalde del crim.⁵ Unes dècimes catalanes pertanyents al cicle de les excavacions del cos de sant Pere Nolasc de l'any 1788 citen dues vegades el «jutge Tudó»,⁶ que no sabem si és Jacint, o Antoni Francesc, o qui sap si un altre.

III

LA INTENCIÓ I EL CONTINGUT DE «SOBRE LA LENGUA CATALANA»

Aquest discurs no aporta cap concepció científica nova sobre l'origen del català ni sobre les seves peculiaritats, però el to d'entusiasme amb què parla de la nostra llengua el fa prou remarcable. I no és solament una

1. Vegeu JOAQUIM MIRET I SANS, *Dos siglos de vida académica*, BRABLB, XVII (1917), 168. Ens hem de refiar exclusivament dels resums de Miret i Sans perquè, a l'actualitat, els arxius de l'Acadèmia són inaccessibles.

2. *Ibid.*, 169.

3. JOAN CORMINAS, *Suplemento a las Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña, que en 1836 publicó el Excmo. e Ilmo. Señor Don Félix Torres Amat...* (Imprenta de Arnáiz, Burgos 1849), 264.

3b. Vegeu *Noticias particulares de Barcelona* del «Diario de Barcelona» del 13 d'abril de 1794.

4. Fol. 110^v.

5. Vegeu JOAN MERCADER I RIBA, *Felip V i Catalunya* (Barcelona 1968), 321.

6. Vegeu ms. 95 de la Biblioteca de Catalunya, pàgs. 245 i 249.

fervorosa apologia de l'idioma — com d'altres n'hi ha en el segle XVIII —,⁷ sinó una proclamació de la necessitat que sigui conreada una altra vegada, de la urgència d'un ressorgiment literari, com declara ben explícitament al final.

Tudó no s'està de dir que s'«inflama» en parlar de la llengua i de la literatura catalanes i de la situació en què es troben. A més de l'entusiasme, el discurs té també un cert to combatiu. Aquesta posició agressiva que pren l'autor potser només va contra un estat d'opinió més o menys generalitzat i, per tant, difús i inconcret. Però també ens sembla lícit de suposar que té una intenció polèmica específica, car alludeix, amb insistència, a uns determinats enemics o detractors del català. Efectivament, l'autor parla d'un «poderoso ejército de enemigos», d'un «tropel de ignorantes», «desaffectos» i «envidiosos del país», els quals menyspreen la nostra llengua i creuen que és un «guirigay», un «conjunto de voces mal enlazadas»; assegura que li tenen «ojeriza» i «encono», tot fent-li «notorio ultraje». Tota aquesta gent són tractats per Tudó de «poco aplicados», «iliteratos», «necios» i «ignorantes»; afirma que mantenen una «temeraria oposición», que llurs arguments són febles, que posseeixen «limitada erudición» i «no tienen conocimiento de la materia que tratan»; que no són, en suma, imparcials i equànimes. En canvi, diu que n'hi ha d'altres que viuen aplicats al vertader estudi del català. No és, doncs, gens aventurat de pensar que, ultra la intenció apologètica, aquest discurs en té, com dèiem, una altra de polèmica. No oblidem que quatre anys més tard, el 1796, esclatarà al «Diario de Barcelona» un debat, segurament provocat, sobre ortografia catalana.⁸

En síntesi, el contingut del discurs és el següent: després de l'obligat testimoniatge d'agraïment per haver estat elegit membre de l'Acadèmia i de manifestar que no posseeix cap altre mèrit sinó haver fet un aplec de mots catalans que poden ésser útils a l'empresa del diccionari, Tudó afirma que aquesta obra contribuirà a enaltir la llengua catalana i a confondre els seus enemics. A partir d'ara el discurs pren aquell to apologètic i polèmic, que podríem concretar en els següents punts:

- 1) Defensa de la legitimitat del català respecte a la llengua mare, el llatí, que deixà a la Península una fillada de llengües que les invasions dels gots i dels sarraïns no aconseguiren de foragitar.
- 2) L'eclipsi que sofreix el català a partir del segle XVI i la consegüent

7. Vegeu, fonamentalment, J. M. MIQUEL I VERGÉS, *La filologia catalana en el període de la decadència*, *RdC*, XVIII (1938), 261-285 i 429-452; i ANTONI COMAS, *Les excel·lències de la llengua catalana* (Barcelona 1967; «Episodis de la Història»).

8. Vegeu GUILLEM DÍAZ-PLAJA, *Una polèmica sobre el català a les darreries del segle XVIII*, *EUC*, XVIII (1933) 182-208.

preponderància del castellà no poden ésser entesos de cap manera com una minva d'aquella legitimitat.

3) Declara obertament que la finalitat de l'Acadèmia és l'enaltiment i el conreu de la llengua catalana.

4) Les obres de Joan Lacavalleria, de Pere Torra i de Pere Màrtir Anglès han palesat prou bé aquella legitimitat i bastarien per a confondre els enemics.

5) La teoria que agermana el català amb el provençal afavoreix encara més la seva tesi. També el català i el castellà antics tenen una certa similitud: com més amunt anem, més s'assemblen totes les llengües romàniques pel simple fet que s'apropen a llur origen.

6) L'argument que el català té mots forasters no té cap validesa, perquè el mateix s'esdevé en totes les llengües: és una manera d'enriquir el tresor lèxic. I si la nostra en té més que les altres és a causa del progrés tècnic i industrial del País — que no deixa d'ésser un gran avantatge.

7) Recorda que l'antic tresor documental, així com les lleis — fins i tot les compilades per Felip V a les corts de Barcelona del 1701-1702 —, són en català.

8) Declara que el català, a l'actualitat, es troba en una situació «calamitosa» i que ell ha aplicat totes les seves forces a defensar-lo, fins i tot des de Madrid. És un deure de tots, doncs, realitzar l'empresa del diccionari i reivindicar així els drets i l'honor de la llengua.

9) Finalment creu que ja és hora que es torni a conrear la nostra llengua i que resorgeixi la nostra literatura, a la qual cosa obliga, en certa manera, la puixança de la indústria catalana.

No cal que insistim en molts aspectes del contingut d'aquest discurs, com és ara la defensa de la legitimitat de la llengua, la lògica amb què rebut l'acusació de la introducció de mots forans i la manera clara com fa veure que el fet que el castellà es convertís, a partir del XVI, en la llengua culta de la Península fou degut a un atzar històric, perquè són prou evidents i tenien, ja en aquell moment, una llarga tradició. Valgui només un exemple: en el concili provincial tarraconense de l'any 1636 es debat la qüestió — que ja feia quaranta anys que durava — si la predicació a Catalunya s'ha de fer en català o en castellà. Contra l'opinió de la majoria dels bisbes de les diòcesis catalanes — que eren castellans — el bisbe de la Seu d'Urgell, Pau Duran — l'únic català —, allega que el castellà no és l'única llengua de la Península, que no ho era quan hi havia diferents regnes i que la unió política que «accidentalment» existeix no té res a veure amb les llengües.⁹ Coincideix, doncs, en l'afirmació que, no pas

9. Vegeu IVON L'ESCOR, *La llengua de l'Església* (Barcelona 1930), 292-325.

un dret, sinó un atzar històric, ha produït la preeminència del castellà.

Ès clar que és molt diferent parlar abans o després de la promulgació del decret de la Nova Planta, puix que la situació legal de la llengua catalana ha canviat. Fixem-nos que Tudó, tot i esmentar la confirmació de les lleis i privilegis de Catalunya per Felip V a les corts de Barcelona, passa per alt la Nova Planta i els posteriors decrets i cèdules reials dels Borbons que acabaren de limitar i de restringir l'ús del català. Aquest silenci ja és prou simptomàtic. Això, però, ho fan tots els homes del XVIII — i cal que no oblidem que Tudó era magistrat de la Reial Audiència, l'òrgan que, per disposició de la Nova Planta, havia substituït les institucions tradicionals de govern de Catalunya. Hauran de produir-se els esdeveniments de la invasió napoleònica perquè un historiador com Antoni de Capmany parli amb objectivitat de la guerra de Successió. Que sapiguem, només un autor valencià, Manuel Joaquim Sanelo i Lagardera, al «Diario de Valencia» de l'any 1802, gosa parlar públicament i clarament de la política borbònica de repressió contra la llengua i acusar sense embuts Felip V.¹⁰

Un tret que ens crida l'atenció d'aquesta apologia és que no insisteix massa en la teoria de la filiació o germanor del català respecte al provençal, és a dir, en el tòpic de la «llengua lemosina», tan difós en el segle XVIII, formulat científicament per Antoni de Bastero en els seus treballs,¹¹ recollit pel marquès de Llió a l'«Apéndice al lenguaje romano vulgar» de les seves *Observaciones sobre los principios elementales de la historia*,¹² i que fins aleshores havia estat el màxim argument de reivindicació de la llengua. Si hem de judicar per les paraules de Tudó, potser aquest argument s'havia tornat contraproduent o, almenys, havia deixat d'ésser l'únic o el més important :

«Los poco aplicados al verdadero estudio de nuestra lengua, satisfechos de su limitada erudición y llevados de su natural ojeriza, dirán acaso que aquélla dimana de la lengua lemosina o es ella propia, pero esto, lejos de serle nocivo, le da mayor realce, pues siendo ésta hija tan legítima de la latina, de que no hay disputa, a más de favorecer mi pensamiento, convence de iliteratos a semejante clase de necios, que, sin conocimiento de la materia que tratan, se arrojan a proferir proposiciones que obscurecen su propio mérito y concepto».¹³

10. Vegeu MANUEL SANCHIS GUARNER, *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII* (València 1963), 122-126.

11. Vegeu la nota 8 del text.

12. Dins *Real Academia de Buenas Letras de la ciudad de Barcelona. Orígenes, progresos y su primera junta general...* (Barcelona, Impremta de Francesc Surià, 1756), 561-648.

13. Fols. 108-108v.

Més aviat ens fa la impressió que Tudó creu en la filiació directa, independent, del català respecte al llatí. En el segle XVIII no falta qui s'oposa al tòpic de la identificació de les dues llengües — la nostra i la d'oc —, com l'autor de la *Controvèrsia sobre la perfecció de la llengua catalana* — atribuïda a Bastero —¹⁴ i Pere Màrtir Anglès en el seu *Pronuario ortologi-gráfico trilingüe...*, obra que precisament cita Tudó en el seu discurs.¹⁵

Qui sap si també seria arriscat d'aventurar la hipòtesi que els qui en aquella època defensaven la teoria «llemosina», és a dir, la unitat catalano-provençal a l'Edat mitjana, tenien, davant el problema de la nostra llengua, una actitud merament enyoradissa, l'enfocaven només des de l'angle d'una concepció arqueològica, mentre els qui proclamaven la independència del català — o, almenys, estaven convençuts que la qüestió de la filiació no tenia una importància cabdal i decisiva — creien en la possibilitat d'una actualització, d'un ressorgiment — una situació paral·lela, en certa manera, a la que es produirà en esdevenir-se la Renaixença. Tudó reclama aquest ressorgiment com una cosa vital i necessària, urgent i ineludible. I l'argument que dóna no té res d'enyoradís, és un argument propi d'un fill del segle de la Il·lustració: que el desvetllament de la llengua i de la literatura catalanes s'ha de realitzar com una conseqüència lògica del progrés tècnic i industrial de Catalunya:

«... a fin de que... vuelva a florecer nuestra literatura catalana, que, por tan desgraciado evento, ha quedado sepultada su memoria, con justo sentimiento de los verdaderos amigos del país, a que nos estrecha hoy más esta obligación cuando nuestras fábricas y manufacturas se encumbran a mayor altura...».¹⁶

Relacionar aquesta actitud i aquesta afirmació amb el procés econòmic de la Catalunya del segle XVIII, amb la tasca empresa per la Junta de Comerç de Barcelona i amb les *Memorias históricas...* de Capmany ens portaria ara massa lluny. Direm només de passada que l'exaltació de la Barcelona comercial i industrial la trobem expressada, a la darrera del segle XVIII i a la primeria del XIX, no solament en composicions caste-

14. Vegeu JOSEP M.^a DE CASACUBERTA, *Documents per a la història externa de la llengua catalana en l'època de la decadència*, I: *La «Controvèrsia sobre la perfecció de la llengua catalana», d'Antoni de Bastero*, *RdC*, III (1925), 473-484.

15. Vegeu fol. 108 i nota 7 del text.

16. Fol. III^v. L'autor continua dient: «...con que vive el país tranquilo, rico, la borsioso y útil para servir al Monarca y al Estado...» Val a dir que aquesta visió tan idíl·lica de la situació del País a la darrera del XVIII no correspon pas a la realitat (vegeu, per exemple, ENRIC MOREU-REY, *Revolució a Barcelona el 1789* (Barcelona 1967; *IEC: MSHA*, XXV).

llanes,¹⁷ sinó en obres catalanes, com la *Bilingüe obsequiosa consonància en 92 dècimes...* del 1783,¹⁸ i l'*Epitalami a les reals bodes dels sereníssims senyors príncep i princesa d'Astúries don Fernando i dona Maria Antònia...* del 1802.¹⁹

IV

LA REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES DE BARCELONA
I EL PROJECTE DEL DICCIONARI

En un moment determinat del seu discurs, Tudó fa una afirmació sorprenent: ens ve a dir que si el català no fos una llengua, l'existència i l'activitat de l'Acadèmia no tindrien sentit:

«No me inflamaria tanto, Exmo. Señor, si no me viese armado de la razón de la causa que defiendo, de los verdaderos sentimientos del paisanaje que me impelen y de los vivos esfuerzos de V. E. en promover un punto, el más interesante, para su instituto, pues siendo el de "Buenas Letras", ¿cuáles habrían de producirse como tales, con tan débiles cimientos como lo serían los de un idioma que careciese de principios y reglas? Hubiera sido por demás establecer en esta ciudad tan respetable cuerpo, concurriendo semejantes defectos...»²⁰

Tot i que en els primers períodes de l'Acadèmia — en l'«Academia de los Desconfiados» i en l'anomenat període «sense nom» (1729-1752) — trobem ja algunes dades encoratjadors, és a partir de l'any 1752 — quan, per una reial cèdula de Ferran VI, es converteix en la «Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», deixa d'ésser una tertúlia més o menys amena i esdevé una institució seriosa — que hi trobem una actitud obertament reivindicativa de la cultura catalana. El propòsit que es fa, en constituir-se, respecte a la història de Catalunya:

«Habiéndose propuesto la Academia por fin principal de su instituto formar la historia de Cataluña, aclarando aquellos puntos que han querido controvertir o suponer, ya el error, ya la malicia, deberá ser su primer objeto dirigir el trabajo de sus individuos a la perfección de esta obra...»²¹

es podria aplicar també al camp de la llengua. Els acadèmics se sentien hereus de responsabilitat de l'antiga esplendor de la llengua catalana. Tot

17. Vegeu JORDI RUBIÓ, *Literatura catalana*, dins *Historia general de las literaturas hispánicas*, V (Barcelona 1958), 318 i 322.

18. Barcelona, Impremta de Viuda Piferrer, s. d.

19. Barcelona, Impremta de Tomàs Gorchs, s. d.

20. Fols. 107-107^v.

21. *Real Academia de Buenas Letras de la ciudad de Barcelona...*, 12.

just constituïda l'Acadèmia, a la sessió del 6 de novembre de 1752, el marquès de Sentmenat llegeix un sonet en català «encargando se conserve la pureza de este idioma». ²² Quatre anys després, el marquès de Llió, en el seu «Apéndice al lenguaje romano vulgar», que ja hem esmentat, ²³ exposarà, seguint les teories de Cèsar Nostradamus i de Bastero, que la llengua «llemosina» és la primogènita de les llengües romàniques i que a l'Edat mitjana havia estat una llengua noble, una llengua de cort — aspecte en el qual insistirà molt Capmany i que en un segle d'absolutisme i de centralisme a ultrança constituïa, sense cap mena de dubte, un argument de pes. Dels resums de les actes de Miret i Sans podria ésser extreta una bella relació de sessions i de comunicacions dedicades a la lectura de textos catalans, a estudiar els orígens i les peculiaritats de la nostra llengua, a intentar d'establir unes normes gramaticals i ortogràfiques, però que de segur seria només una petita mostra de l'interès que l'Acadèmia manifestà pel català durant aquest segle. De fet, la institució s'havia convertit en un recer de la llengua després de la guerra de Successió. Però no ens proposem pas de fer ara una síntesi de la múltiple activitat de l'Acadèmia entorn de la llengua catalana — activitat que, d'altra banda, constitueix una de les gènesis més clares de la Renaixença.

Tudó entra a l'Acadèmia perquè havia aplegat una sèrie de mots catalans que podrien ésser útils per al diccionari que havia concebut la institució. L'origen d'aquest projecte del diccionari cal cercar-lo en la reial cèdula donada per Carles III l'any 1768, que manava que l'ensenyament es fes en castellà arreu del Regne:

«Finalmente mando que la enseñanza de primeras letras, Latinidad y Retórica se haga en lengua castellana generalmente dondequiera que no se practique, cuidando de su cumplimiento las audiencias y justicias respectivas, recomendándose también por el Mi Consejo a los diocesanos, universidades y superiores regulares para su exacta observancia y diligencia en extender el idioma general de la nación, para su mayor armonía y enlace recíproco.» ²⁴

Fou aleshores quan el bisbe de Barcelona, Josep Climent — home que tenia idees molt clares sobre la unitat lingüística dels Països Catalans, ²⁵

22. Vegeu MIRET I SANS, *op. cit.*, 25.

23. Vegeu nota 12.

24. *Reales cédulas de Su Majestad, provisiones y órdenes del Real y Supremo Consejo dirigidas a la universidad de Cervera...* (Cervera, Impremta de la Universitat, 1772), 69. Cal deixar ben aclarit que aquesta disposició, encara que de retop perjudicà el català, anava dirigida contra l'ensenyament en llatí.

25. Tot i que Climent era del Regne de València i al seu país s'havia produït un moviment secessionista de la llengua, val la pena que reproduïm aquest fragment del primer sermó que predicà a la catedral de Barcelona el tercer diumenge d'advent de l'any 1766: «Fuera de estos motivos, hermanos míos, encuentro otro particular y muy

que no desdiuen gens de la concepció que tingué del diccionari —, proposà a l'Acadèmia la tasca d'emprendre la confecció d'un diccionari. Segons l'acta de la junta del 29 de juliol de l'any següent, el director de la corporació informa

«...que el señor obispo de esta ciudad le había manifestado que, habiéndose de enseñar de aquí en adelante la Gramática en castellano, en virtud de la real cédula que lo previene, consideraba muy conveniente hubiese un perfecto diccionario de la lengua catalana para facilitar la enseñanza de la castellana y conservar la memoria y pureza de aquélla, y que le parecía sería éste un trabajo muy propio de un cuerpo como la Real Academia, y que no se detuviese ésta en el gasto de la impresión, pues lo costearía él mismo si no se discudiese otro medio. La Junta acordó que..., caso de determinarse la formación de dicho diccionario, cuyo trabajo parecía muy propio de la Academia y poco lustroso que otro lo trabajase..., parecía podría facilitarse... nombrándose algunos académicos... para el diccionario, si se resolviera emprender esta obra».²⁶

A la vegada el bisbe Climent encarregà a Salvador Puig i Xuriguera uns *Rudimentos de gramática castellana*, en català i castellà, per a ús del col·legi episcopal, on Puig era professor,²⁷ que foren aprovats per l'Acadèmia²⁸ i publicats l'any 1770.

L'Acadèmia emprèn seriosament i amb entusiasme la tasca de la confecció del diccionari. A la propera junta, el dia 2 d'agost:

«Se acordó que cada uno de los individuos, reflexionando sobre la empresa, diese cuenta en la próxima junta de lo que se le ofrecería sobre el modo y método de formar el diccionario: si deberían unirse en un mismo cuerpo con las voces corrientes las antiguas y aun las anticuadas y obsoletas, o si particularmente de estas últimas sería mejor formar un cuerpo separado en un apéndice. Como preliminar trabajo se encargó que cada uno se aplicase entretanto a descubrir y reconocer los más propios, puros y fecundos manantiales de voces catalanas.»²⁹

A la següent, el dia 29 del mateix mes, s'estableixen les fonts³⁰ i a la del 5 de setembre les obres de consulta, i s'acorda que els llibres siguin

poderoso para amarnos en el beneficio que vuestros mayores hicieron a Valencia, mi patria, librándola de la dura esclavitud de los mahometanos y en la memoria de que la poblaron sus gloriosos conquistadores. De suerte que, si bien se mira, Valencia puede llamarse con propiedad una colonia de Cataluña: casi todos los valencianos somos catalanes en el origen y, con cortas diferencias, son unas mismas las costumbres y una misma la lengua de los naturales de ambas provincias» (pàgs. 22-23). Aquest sermó fou imprès sense consignar impremta, lloc ni data.

26. MIRET I SANS, *op. cit.*, 102.

27. Vegeu JOSEP RAFAEL CARRERAS I BULBENA, *Estudis biogràfics d'alguns benemèrits patricis qui il·lustren aquesta Acadèmia*, BRABLB, XXVII (1927), 232.

28. Vegeu MIRET I SANS, *op. cit.*, 102.

29. *Ibid.*

30. *Ibid.*, 102-103.

repartits entre els comissionats, a fi que facin l'alfabet dels mots antics i dels usuals.³¹ A la junta del 24 d'abril de l'any 1770 resta definit com ha d'ésser el diccionari :

«...que el diccionario que va a formarse sea al mismo tiempo que sucinto y claro, tan completo que se pueda, para que sirva de depósito de la lengua catalana y de desempeño para la utilidad del público, no sólo en punto de las voces usuales y corrientes, sino también para inteligencia de las antiguas y aún de las anticuadas, que deberán incorporarse con las demás por orden alfabético, señaladas particularmente y con las remisiones convenientes a los vocablos que les corresponden en el día. Las varias acepciones y sentidos de unas y otras, ni los precisos ejemplos de comprobación tampoco deberán omitirse, como ni la interpretación latina.»³²

De tot plegat resta ben clar, doncs, que l'Acadèmia es proposà de fer un diccionari d'autoritats, a imitació del de la Real Academia Española, amb la correspondència llatina — no pas amb l'etimologia, pel que sembla — i la castellana — d'acord amb el suggeriment fet pel bisbe Climent. Hom ignora si aquest diccionari arribà a ésser confeccionat; el que sabem de cert és que no fou mai publicat tal com fou projectat.

Els resums de Miret i Sans no tornen a esmentar el diccionari fins al cap de vint anys, a la sessió del 15 de desembre de l'any 1790. En aquesta data fou nomenada una comissió, en la qual figuren, entre d'altres, Fèlix Amat, Joaquim Esteve, Josep Bellvitges i Antoni Juglà.³³ Fa la impressió, però, que el projecte ha canviat una mica. Un any després, a la junta del 14 de desembre de 1791, se'n torna a parlar amb motiu de la sollicitud de Tudó.³⁴ L'últim esment que en fan els resums és del 7 de juliol de 1799.³⁵

Sabem que un dels comissionats, Fèlix Amat, que havia entrat a l'Acadèmia l'any 1782,³⁶ vers el 1798 o el 1799 demanà llicència per a publicar un diccionari català-castellà-llatí.³⁷ Fèlix Amat, però, no publicà l'esmentat diccionari i lliurà els originals als seus companys de comissió Esteve, Bellvitges i Juglà,³⁸ que l'any 1803 feren estampar a llur nom el

31. *Ibid.*, 103.

32. *Ibid.*

33. *Ibid.*, 116.

34. *Ibid.*, 168.

35. *Ibid.*, 174-175.

36. *Ibid.*, 11, i CARRERAS I BULBENA, *op. cit.*, 292-293.

37. Vegeu FÈLIX TORRES I AMAT, *Vida del Ilmo. Señor Don Félix Amat, arzobispo de Palmira, abad de San Ildefonso, confesor del señor Don Carlos IV, del Consejo de S.M., etc.* (Madrid, Imprenta que fue de Fuentenebro, 1835), 87-88; i *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña* (Barcelona, Imprenta de J. Verdager, 1836), 21.

38. Vegeu TORRES I AMAT, *Memorias...*, 34.

Diccionario catalán-castellano-latino.³⁹ Ultra els defectes que aquesta obra té com a diccionari de correspondències, ha perdut una de les característiques principals del primitiu projecte: ésser a la vegada un diccionari d'autoritats.

Durant els vint anys que Miret i Sans no esmenta cap activitat de l'Acadèmia relacionada amb el diccionari, alguns membres de les successives comissions de segur que hi degueren treballar. Probablement el diccionari del final del XVIII conservat a la Biblioteca Episcopal de Barcelona⁴⁰ n'és una mostra. D'altra banda, pel testimoniatge del seu nebot, sabem que Fèlix Amat, pels volts dels anys 1786 i 1787, quan encara no havia estat nomenat de la comissió, estava enfeinat en un *Diccionario catalán*:

«Todos los días, al sentarnos a la mesa, debíamos leerle algunos vocablos catalanes con su correspondencia castellana y latina, y cada semana se habían de añadir dos frases o adagios con sus correspondencias castellana y latina a la lista que comenzó a formar en Barcelona para el *Diccionario catalán*.»⁴¹

Tot i que, pel que sembla, Fèlix Amat consultà autors antics,⁴² Torres i Amat no ens diu pas que el seu oncle fes un diccionari d'autoritats, sinó de correspondències. Possiblement l'Acadèmia, en veure que el seu projecte no tirava endavant, decidí de nomenar la comissió de l'any 1790 a fi d'aprofitar la iniciativa i el treball particular d'alguns dels seus membres, com Fèlix Amat, i fins i tot fer entrar a la corporació alguns altres que, com Tudó, havien treballat en el camp de la llengua. La participació decisiva d'aquests nous elements ben segur que féu perdre al projecte de l'Acadèmia la seva primitiva fesomia, la idea de fer, essencialment, un diccionari d'autoritats. L'any 1792, segons ens diu Tudó,⁴³ prepara un diccionari trilingüe català, castellà i llatí. Però ni així la institució no aconseguí de veure realitzat el diccionari concebut l'any 1769.

ANTONI COMAS

Universitat de Barcelona.
Societat Catalana d'Estudis Històrics.

39. Vegeu JOAQUIM ESTEVE, JOSEP BELLVITGES I ANTONI JUGLÀ, *Diccionario catalán-castellano-latino*, 2 vols. (Barcelona, Impremta de Tecla Pla viuda, 1803-1805).

40. Vegeu A. GRIERA, *Un «Diccionario catalán» d'autor desconegut*, dins «Estudis Romànics (Llengua i Literatura)», 2 (Barcelona 1917; BF, IX), 116-175.

41. TORRES I AMAT, *Vida del Ilmo. Señor Don Félix Amat...*, 41.

42. Vegeu GRIERA, *op. cit.*, 116, n. 1.

43. Fol. 105v.

TEXT

[f. 105]

SOBRE LA LENGUA CATALANA¹Exmo. Señor:²

El honor que debo a V. E. en este día, admitiéndome por uno de sus individuos, me constituye en el mayor grado de agradecimiento, consideradas mis débiles circunstancias a la vista de un cuerpo tan respetable de literatura que ha merecido particular distinción entre los demás de esta naturaleza.

[f. 105v] Yo nunca pudiera lisonjearme de esperar tan feliz suerte entre los literatos, si un juguete de las ocupaciones de mi carrera y deseo de servir a mi patria en lo que pensé poderle ser más útil, no me hubiese proporcionado por mí solo el vasto objeto que ocupa hoy la atención de V. E., y esto sólo me ha animado, no a quererme contar entre los beneméritos socios de esta esclarecida Academia, sino en cuanto me fuese dable ofrecer a V. Ex.ª | con el mayor gusto mis tareas y afanes para que, sacando de ellos la parte que pudiese acomodar a V. E., tuviese yo la gloria de haberle servido, después de a la provincia, como instrumento el más ínfimo de tan importante asunto.

Éste, Exmo. Señor, es la nueva obra del diccionario trilingüe, que ha tomado V. E. a su cargo, de los idiomas catalán, castellano y latín,³ tan importante a nuestra nación, no sólo por las ventajas que nos resultan de vivir unidos con semejantes idiomas, sino por la exaltación del nuestro al conocimiento de la mayor parte de los sujetos que, olvidando el carácter y progresos de él, le han

1. Aquest títol figura dalt, al marge esquerre, i sembla d'una altra mà.

2. Des de l'any 1776 al 1793 — data de la seva mort —, el president de la «Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» fou el capità general Francisco González de Bassecourt, comte del Asalto (vegeu MIRET I SANS, *Dos siglos de vida académica*, 107 i 171). De tota manera, l'any 1789, a causa dels «rebomboris del pa», fou destituït del seu càrrec i anà a viure a Madrid (vegeu JOAN MERCADER, *El siglo XVIII. Els capitans generals* (Barcelona 1963, «Biografies Catalanes: Sèrie Històrica»), 104 i 109-110. Durant la seva presidència, el comte del Asalto afavorí molt la institució, aconseguí que l'Ajuntament permetés que les sessions acadèmiques fossin celebrades a la sala del Consell de Cent i promogué l'estudi de les institucions jurídiques de Catalunya (vegeu CARRERAS, *Estudis biogràfics...*, 280-283). Des de la capital del Regne continuà en contacte amb l'Acadèmia i continuà afavorint-la (vegeu MIRET I SANS, *loc. cit.*, 168). Com a president d'honor que de fet era, durant la seva estada a Barcelona, presidí — sobretot al principi — algunes sessions, però després de la seva absència de la nostra ciutat ho féu el director o vice-president, que el 8 de febrer de l'any 1792 ho era Domènec Feliu de Mora i d'Areny, segon marquès de Llió (vegeu CARRERAS, *loc. cit.*, 266). Resta, doncs, el dubte si aquest «excel·lentíssim senyor», a qui va adreçat el discurs, era el marquès de Llió, el comte del Asalto o el comte de Lacy, que el substituï en el càrrec de capità general i que fou nomenat soci supernumerari de l'Acadèmia l'any 1790 (vegeu MIRET I SANS, *loc. cit.*, 116). El to de les paraules finals del discurs sembla més adient a una autoritat, però, per contra, des del començament semblen adreçades al president.

3. Es refereix al diccionari que l'Acadèmia havia projectat de fer l'any 1769, que fou reviscolat el 1790 i que acabaria, com diem en el comentari, en el *Diccionario catalán-castellano-latino* d'Esteve, Bellvitges i Juglà.

reputado con el mayor desprecio, como guirigay o, por mejor decir, un conjunto de voces mal enlazadas, sin principio ni reglas de que constan todos los demás.

Realmente, Exmo. Señor, en vista de tan notorio ultraje, no puedo menos [f. 106] de juzgar por ignorantes a los que profieren semejantes expresiones y, en su defensa, vindicarle para desagravio de una nación culta, útil y laboriosa, que, con sus propios sudores, ha llenado de gloria a todo el Reino.

Me lleno de horror y de vergüenza al oír semejantes dicerios, cuando es notoria la legitimidad de nuestra lengua de la madre común, la latina, que, difundiendo sus copiosos raudales en Italia, en Francia y en España, subdividió en ésta sus afluencias, para que, con distinto dialecto y aun igual en algunas voces, sostuviesen la primitiva acendencia de su benéfico progenitor.

Así se vio cumplida la obligación por Cataluña y Castilla, después de la invasión de los godos, en los primeros tiempos de la Iglesia, que | fue a últimos del [f. 106v] siglo cuarto, y aunque, Exmo. Señor, dominaron este reino hasta el siglo octavo, no pudieron introducir su idioma y desterrar las felices hijas de Roma, sino que, mamando su preciosa leche, conservaron ilesas las lenguas que hallaron.

Mayor fue el riesgo en la desgraciada época de Dn. Rodrigo, último rey de esta Península, donde, no solo se perdió el Reino, sino también lo más precioso, que era nuestra amada religión católica, y, sin embargo, aquellos bárbaros, en su introducción, y los nuestros, encenagados en sus vicios y torpezas, no pudieron derribar los preciosos monumentos que dejó la infeliz Roma por única memoria suya.

De este modo corrieron igual suerte hasta el siglo décimosexto, en que, más | propicia la fortuna para la lengua castellana, repelió del concepto común a la [f. 107] catalana, y, envuelta ésta en sus propios infortunios, ha desmerecido no contarse entre las verdaderas hijas de la latina. Las casualidades nunca varían las substancias de las cosas, y, por lo mismo, fundada la variedad de estos idiomas en quedar uno superior al otro, nunca debe reputarse a éste por ilegítimo o, por mejor decir, en la opinión de los desafectos, por espurio. ¡Lamentable expresión para un desgraciado hijo que, no siendo instituido heredero, su única legítima consiste en reputarle por el más infame en su clase! ¡Oh, cuánto pueden la preocupación y lisonja de los tiempos, y en especial en un siglo tan ilustrado, que, olvidando al primer paso el único objeto de su idea, tropiezan en un error, el más clásico que pueda imaginarse!

No me inflamaría tanto, Exmo. Señor, si no me viese armado de la razón de la causa que defiende, de los verdaderos sentimientos del paisanaje que [f. 107v] me impelen y de los vivos esfuerzos de V. E. en promover un punto, el más interesante, para su instituto, pues siendo el de «Buenas Letras», ¿cuáles podrían producirse como tales, con tan débiles cimientos como lo serían los de un idioma que careciese de principios y reglas? Hubiera sido por demás establecer en esta ciudad tan respetable cuerpo concurriendo semejantes defectos, y, aunque la ilustración de V. E. hubiese podido suplirlo, nunca hubiera sido capaz el medio que tomase para llenar sus vastas ideas.⁴

4. Aquesta al·lusió depèn, naturalment, de qui sigui l'«excellentíssim senyor» de la nota 2.

En este estado tan infeliz como deplorable ha quedado sumergido nuestro idioma, combatido de muchos émulos, que, con el mayor vilipendio, han procurado obscurecer los realces de su grandeza, y esta misma pasión les ha cegado para no conocer el error en que han caminado, olvidando nuestros antiguos diccionarios de Torra⁵ y de Cavalleria,⁶ en quienes, | aunque no se halle un método claro y expedito para la mayor inteligencia de las voces que exprimen, se encuentra una noticia cabal y exacta de la legitimidad y propiedad de éstas, que, desentrañadas en el año 42 de este siglo por el P. Fr. Pedro Anglès, del Orden de Predicadores, en su preciosa obra de la *Or'ografía trilingüe*,⁷ nos queda la satisfacción de que quedan confundidos en su propia ignorancia a que la enemiga de los tiempos les ha precipitado.

[f. 108^v] Los poco aplicados al verdadero estudio de nuestra lengua, satisfechos de su limitada erudición y llevados de su natural ojeriza, dirán acaso que aquélla dimana de la lengua lemosina o es ella propia,⁸ pero esto, lejos de serle nocivo, le da mayor realce, pues siendo ésta hija tan legítima de la latina, de que no hay disputa, a más de favorecer mi pensamiento, convence de iliteratos a semejante clase de necios, que, sin conocimiento de la materia que tratan, | se arrojan a proferir proposiciones que obscurecen su poco mérito y concepto. Si estuviesen libres de ese encono y vieses con imparcialidad esta materia, conocerían que, de ser dos idiomas uno mismo, y el uno legítimo, es forzosa consecuencia el deducir por igual al compañero que no tiene más diferencia que llamarse con distinto nombre y si anduviesen más adelante, no solo hallarían esta unión con la lengua lemosina, sino con la castellana, en cuyo caso no sé qué salida podrían dar a tan temeraria oposición, a menos que declarásemos por iguales a todas.

[f. 109^v] Esta doctrina, Exmo. Señor, es tan constante que no es menester creer que hablo de memoria, sino con la lectura de los libros antiguos castellanos, catalanes o lemosinos, en quienes no se halla más diversidad que en la pronunciación y terminación de algunas voces. Léanse en especial las dos basas fundamentales de estas dos provincias en la parte de su legislación, que son las *Constituciones* nuestras y las leyes de las *Partidas*, y observaremos a ambas tan uniformes en el modo propuesto que demuestran evidentemente la hermandad que contrajeron en el regazo en que se criaron.

5. Vegeu PERE TORRA, *Dictionarium seu thesaurus catalano-latinus verborum ac phrasium* (Barcelona, Impremta de Joan Piferrer, 1726).

6. Vegeu JOAN LACAVALLERIA I DULAC, *Gazophylacium catalano-latinum, dictiones phrasibus illustratas, ordine literario comprehendens, cui sujicitur irregularium verborum elenchus* (Barcelona, Impremta d'Antoni Lacavalleria, 1696).

7. Vegeu PERE MÁRTIR ANGLÈS, *Prontuario ortologi-gráfico trilingüe en que se enseña a pronunciar, escribir y letrear correctamente en latín, castellano y catalán con una ideografía o arte de escribir en secreto o con llave ideográfica* (Barcelona, Impremta de Marià Soldevila, 1742).

8. La qüestió de la «lengua lemosina», o sigui, de la identitat del català i el provençal a l'Edat Mitjana, fou formulada científicament en el segle XVIII per ANTONI DE BASTERO I LLEDÓ en una vasta obra, de la qual només publicà la introducció: *La Crusca Provenzale, ovvero le voci, frasi, forme e manieri di dire que la gentilissima e celebre lingua toscana ha preso della provenzale, arricchite e illustrate e difese con motivi, con autorità e con esempi...* (Roma, Impremta d'A. de Rossi, 1724).

Los mismos desafectos podrán objetar también que componen mucha parte de nuestro idioma algunas voces que no son catalanas, sino tomadas de otras naciones, y concebir que todo él no es más de un compuesto de palabras que le han suministrado aquéllas. Y a la verdad que si esta objeción no tuviese la favorable defensa de hallarse otras en la misma disposición, podría confundirnos de pronto para convencer nuestra opinión, pero notando en otros diccionarios que, a título de enriquecer su idioma, están llenos de voces propias de otros extraños, tranquiliza nuestro corazón | viendo lo débil del argumento, que sólo parece que debe tener lugar con nosotros para separarnos de la recíproca unión con que estamos enlazados con las potencias cultas; y esta misma causa nos obliga a usar alguna vez de sus voces, no por la necesidad del idioma, sino para adaptar sus inventos en todo género de artefactos,⁹ a que, constantemente de día y de noche, está aplicada esta provincia, con singular ejemplo de las demás del Reino y con emulación de éstas para vivir a su imitación felices, de que no han disfrutado hasta la era presente.

Cualquiera, a primera vista, podría formar bajo concepto de nuestro idioma si oyese tan a cara descubierta el tropel de ignorantes que, envidiosos del país, profieren semejantes expresiones, pero si se llegase conmigo a registrar el precioso monumento de nuestras antigüedades, situado | cerca de estas paredes,¹⁰ abominaría tal cúmulo de necios y les recomendaría con testigos tan fidedignos que han merecido ensalzar a nuestra nación al mayor grado de valor y heroísmo y al idioma a la clase que de justicia le corresponde, y ésta misma, cumpliendo en todos tiempos con su deber, ha observado inviolablemente que todas las leyes hechas en nuestras cortes, aun en aquellos en que mandaron esta provincia los reyes de Aragón y después los de Castilla, se publicasen en el idioma catalán, y no en el castellano, distinción a la verdad honorífica de tan ilustrados monarcas y confirmada en el año 2 de este siglo por el glorioso rey, el señor Dn. Felipe Quinto, en cuya sabia providencia se dispuso, en las cortes celebradas en esta ciudad, que se reimprimiesen nuestras famosas *Constituciones*,¹¹ recopilándolas en un solo tomo y en el mismo idioma en que hasta aquel tiempo había hecho resplandecer

9. Recordem que JOSEP PAU BALLOT, a la seva *Gramàtica i apologia de la llengua catalana* (Barcelona, Impremta de Joan Piferrer, 2.ª ed., s. d.), 170-171, ens diu: «¿Què sciències, què arts hi ha en la societat que la llengua catalana no tinga paraules pròpies per a expressar les màquines, los instruments, les maniobres, los artefactos? L'agricultura, l'arquitectura, la nàutica, la mecànica, los nous descobriments, ja físics, ja intellectuals, tenen sos signes tècnics o paraules pròpies en català per a expressar les seues operacions. En fi, pot expressar nostra llengua ab paraules tot lo que lo enteniment pot concebir. Quant més industriosa és una nació, més rica és en paraules i expressions.»

10. Es refereix al fons documental de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, estatjat aleshores al palau de la Generalitat, seu de la «Real Audiencia». L'hi féu traslladar, des del palau Reial Major, Xavier de Garma i Duran (vegeu J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *El Archivo de la Corona de Aragón* (Barcelona 1958), 60-62). Recordem que les sessions de l'Acadèmia se celebraven a la sala del Consell de Cent de l'Ajuntament.

11. Vegeu *Constitucions i altres drets de Catalunya, compilats en virtut del capítol de cort LXXXII de les Corts per S. C. i R. Majestat del rei don Felip IV, Nostre Senyor, celebrades en la ciutat de Barcelona, any MDCCII* (Barcelona, Impremta de Joan Pau Martí i Josep Llopis, 1704). N'existeix una edició facsimil feta pel Col·legi d'Advocats de Barcelona l'any 1909. Vegeu, a més, el que diem al comentari.

[f. 110^v] | tan acertadas disposiciones, que merecieron las adoptase una potencia de las instruidas del día en la formación de su nuevo gobierno, con el que subsiste con respeto y admiración de todas las naciones.

Este es un pequeño bosquejo de la calamitosa situación en que hallé a nuestra lengua, luchando con un poderoso ejército de enemigos, y, en su consecuencia, apliqué todas mis pequeñas fuerzas para defenderla, procurando, con la mayor energía, manifestar al mundo la grandeza de ella, emparentada con las principales vivas de Europa, que hoy como más pujantes florecen con particular estudio de todos los literatos. A este fin trabajé incesantemente en Madrid por espacio de cuatro años y en ocasión en que aún V. E., por sus inmensos objetos, no había podido atender a éste con el afán que en el día se experimenta.¹²

[f. 111] Digna empresa, Señor Exmo., de este literato congreso, en quien reuniendo lo delicado del gusto con las grandísimas nociones que exige el inmenso mar de este asunto, puede perfeccionarle completamente con la incesante aplicación de sus individuos que particularmente están comisionados y dar a luz esta gran obra,¹³ que, a semejanza de la que ha producido la Real Academia Española,¹⁴ con justa causa podamos vivir como buenos hermanos, ilustrando el primer instrumento de todas nuestras operaciones y cumpliendo con la verdadera obligación de buenos paisanos en sacrificar todas nuestras tareas literarias en vindicar el honor tan ultrajado de nuestro idioma.

Esta propia causa ha de servir de estímulo al acreditado celo de V. E. (para que, como descendientes de aquellos héroes que honraron la antigua Roma, tomemos en el particular el mismo interés que ellos nos acreditaron en | sus proezas, a fin de que, con igual esmero, vuelva a florecer nuestra literatura catalana, que, por tan desgraciado evento, ha quedado sepultada su memoria, con justo sentimiento de los verdaderos amigos del país, a que nos estrecha hoy más esta obligación cuando nuestras fábricas y manufacturas se encumbran a la mayor altura, con que vive el país tranquilo, rico, laborioso y útil para servir al Monarca y al Estado, en el que obteniendo V. E. un lugar distinguido,¹⁵ conseguirá, con tan gloriosa empresa, se vean cumplidas las justas intenciones de S. M. en promover por todos los medios las felicidades de todo su Reino.

Barcelona, 8 de febrero de 1792.

D^{na}. Antonio Franc^{co}. de Tudó.

Leída en 8 de febrero de 1792.¹⁶

12. Una recerca sobre les activitats d'Antoni Francesc de Tudó a Madrid potser ens aclariria quina fou la tasca que acomplí allí a favor de la causa catalana. D'altra banda, resulta una mica enigmàtic aquest retret que fa a «Vostra Excel·lència».

13. Es torna a referir al projecte del diccionari de l'Acadèmia (vegeu nota 3).

14. Es refereix al famós *Diccionario de Autoridades* que la Real Academia Española havia publicat entre els anys 1726-1739 i que l'Acadèmia volia imitar amb el seu projecte.

15. Aquestes paraules permeten de suposar que l'autor es dirigia a una autoritat (vegeu nota 2).

16. Aquesta indicació figura en una nota marginal.